

Tomislav Bandin

A MUNKA FELSZABADÍTÁSA — STRATÉGIAI KÉRDÉS VAGY UTÓPIA?

A társult munka alkotmányos koncepciójának megvalósításában támadt nehézségek gazdasági és társadalmi fejlődésünk egyéb kérdéseivel és megrázkódtatásaival együtt komoly problémaként vetik fel a társult munkán alapuló szocialista fejlődés esélyeit. A társult munka rendszere társadalmunk irányvétele marad-e az értékorientáció megvalósításának — a munka felszabadításának — ebben a történelmi szakaszában, azaz a szocializmus kiépítésének a körülményei között vagy megértek a feltételek a társadalmi irányvétel teljes vagy részleges megváltoztatására? A kérdés argumentált megközelítést igényel, aminek során át kell tekinteni a választott forradalmi fejlődés történelmi dimenzióját, el kell kerülni a dogmák, még inkább pedig a nehézségek konstruktivitást nélkülöző bírálatát, ki kell küszöbölni a megtett út történelmi távlatainak áttekintését nélkülöző, pillanatnyi benyomásokon alapuló gyengeségeket és hibákat. Ennek alapján szükségszerűen vetődik fel a kérdés: vajon a társult munka rendszere történelmi realitás-e a szocialista öngazgatás rendszerében, vagy pedig utópia az ún. reális öngazgatáshoz viszonyítva? Ezt a kérdést feltehetjük másként is: vajon a társadalmi értékorientáció megvalósulásának irányvételeként elfogadott társult munka rendszere által társadalmunk gyorsabban haladt-e előre, mint a termelőerők fejlődése, s ha már itt tartunk, vajon ennek a következményeként került-e sor a gazdasági és társadalmi nehézségekre, az öngazgatás visszaesésére.

Kérdésünk Marxnak A tőke első kiadása Előszavában megfogalmazott gondolatára rezonál: „Egy társadalom még ha nyomára is jött mozgása természeti törvényének... természetes fejlődési fázisokat sem át nem ugorhat, sem eredetileg el nem tüntethet. De megrövidítheti és enyhítheti a szülési fájdalmat.” (Marx: A tőke, I. Előszó az első kiadáshoz, Bp. 1978, 9. o.) Vajon ezek szerint a társult munka által a reális történelmi feltételeket mellőzve próbáltuk átugorni vagy felcserélni a társadalom természetes fejlődési szakaszait? Amennyiben beiga-

zolódná, hogy szocialista öngazgatáson alapuló társult munka rendszerünk utópia, sőt — ahogyan egyes kritikusok állítják — tragikus tévedés, illetve, hogy ezzel az ideológiai irányvétellel sikertelen kísérletet tettünk a társadalom természetes szakaszainak átugrására vagy gyors felváltására, akkor a választott útról való letérés vagy annak a revideálása a társadalomnak a harvtanas évek közepén elért fejlődési szintre való visszatérését, a vállalatok és a többi korabeli társadalmi és politikai intézmény felújítását jelentené vagy feltételezné.

Ennek a kérdésnek a megvitatása stratégiai fontosságú a társadalmi továbbfejlődés, a szocialista öngazgatás sorsa szempontjából.

A cselekvés ideje

Jelenünk, amelyben a munkásosztály történelmi törekvésének, a munka felszabadításának útjait egyengetjük, arra utal, hogy „a szocializmus megvalósulása, egy új világ és új életforma kialakítása nem lehet végbe fájdalommentesen és lemondások nélkül, mert ilyesmire mindig szükség volt, amikor valami nagy dolog jött létre az életben és a társadalomban.”¹ A szenvedés és a lemondás történelmi kísérőjelensége az újért, a haladásért, a jobbért és humánusabbért folytatott küzdelemnek.

Meg kell értenünk, hogy a szabadabb és emberibb életmódra való törekvés az emberek civilizációs és generációs célja, melyet csak a saját maguk felszabadítására irányuló munka alapján lehet hatékonyabbá, szabadabbá és emberibbé tenni. A szocialista öngazgatás fejlődése olyan mértékben szolgálja majd a munkásosztálynak ezt a történelmi törekvését, amennyire ez a program a munka felszabadulásának tényleges mozgalmává válik.

Rajtunk múlik, hogy ez a program mennyire válik tényleges mozgalmá. Rajtunk áll, hogy a JKSZ programjának történelmi üzenetét elfogadjuk: „Semmi sem lehet számunkra olyan szent, hogy ne haladhassuk túl és ne adhassa át helyét a még haladóbbnak, szabadabbnak, emberibbnek.” Rajtunk múlik, hogy elősegítjük-e azokat a változásokat, amelyek még jobban, még sokoldalúbban és humánusabban szolgálják az emberi szükségleteket, jelenünket és jövőnket. Az is tőlünk függ, hogy érvekkkel, vagy ha szükség mutatkozik, forradalmi határozottsággal szembeszállunk-e a forradalom irányvonaláról letérő szubjektív tényezőkkel és a társadalmunk értékorientációját hatalmas erőfeszítések árán vakvágányra terelni igyekvő ellenzéki erőkkal.

Elérkezett az ideje, hogy erkölcsi fölényünkkel és forradalmi bátorságunkkal lépjunk fel a szocialista öngazgatás építésének fáradalmas és hosszú útján jelentkező nehézségekkel, hibákkal szemben, hogy a valósággal szembesülve a szocializmus kiépítésének céljaiért küzdjünk.

Látványos változások vagy a jövő meghódítása

Miután Marx A polgárháború Franciaországban című munkájában rámutatott, hogy a munkásosztály a párizsi kommüntől nem várt semiféle csodát és néphatározattal bevezetett kész utópiát, elmondja, hogy: „tudatában van annak (a munkásosztály — T. B.), hogy ha meg akarja valósítani saját felszabadítását és a gazdasági fejlődés útján kiteljesülő magasabb szintű életformát, amelyre a mai társadalom feltartóztatlanul törekszik, akkor a munkásosztálynak egész sor — embereket és körülményeket megváltoztató — történelmi folyamaton kell átmennie”. A szocialista öngazgatás története, ha egyáltalán beszélhetünk két-három évtized esetében történelemről (hisz ez nem több mint órányi idő az ember életében vagy másodperc a történelem óráján), beigazolta, milyen nehéz feladat a munka felszabadítása és mennyivel nehezebb feladat a többség anyagi és szellemi gazdagságának a növekedését biztosító körülmények kialakítása, mint hatalmat, gazdagságot és luxust biztosítani a társadalom uralkodó kisebbsége számára. A jugoszláv társadalom erre a nehéz feladatra szinte azonmód, a hatalom átvételét követően vállalkozott, mégpedig a forradalmi etatizmusnak a munkásöngazgatással történő felváltásával. Ezzel határozott választ adtunk a korai szocialista társadalmak stratégiai fontosságú kérdésére: „Vajon a munka felszabadítási folyamata, mint a kommunista társadalom alapvető célja, kezdetét veszi-e közvetlenül a politikai hatalomátvételt követően — a szocializmus átmeneti időszakára jellemző társadalmi és anyagi előfeltételek létrejöttével párhuzamban — vagy csak ennek a korszaknak a végén?”²

A jugoszláv társadalom a termelőerők és a termelési viszonyok fejlettségében mutatkozó kifejezett ellentétek közepette úgy fejleszti szocialista öngazgatáson alapuló rendszerét, hogy azt a harmadik évtized kezdetétől a szocializmus kiépítésének új történelmi szakasza jellemzi, amelynek legfontosabb ismérve a társult munka rendszere és felépítménye: a szocialista öngazgatás politikai rendszere.

A szocialista öngazgatás harmadik évtizedében és a negyedik elején végbemenő társadalmi-gazdasági folyamatok egyértelműen beigazolják, hogy a társult munka rendszerének és gyakorlatának kialakulása nem rövid lélegzetű és látványos változások színtere, hanem fáradságos, összehangoltnak és ellentmondásosnak egyaránt mondható, a történelemben még ismeretlen folyamat, s így az optimális rendszerbeli megoldások keresése, a társadalmi irányvétel megvalósításában jelentkező gyengeségek és tévedések a társadalmi értékorientáció megvalósításának történelmi következményei. Természetesen a társadalomban végbemenő változások elkerülhetetlen történelmi következményei nem igazolhatnak minden hibát és tévedést, mindenesetre arra utalnak, hogy „egy belső ellentmondásoktól, hullámvázásoktól áthatott változékony folyamatról van szó. Nemcsak a történelmet, hanem annak legmerészebb

változásait, a csillagidőben mérhető folyamatokat is az élő, két korszak határán felnövő emberek viszik véghez. Az emberi gyengeségekről alkotott kép nem hogy elhomályosítaná, hanem még jobban kidomborítja a társadalom által vállalt célkitűzések nagyságát”.³

Önigazgatáson alapuló szocialista társadalmunk vállalta azt a történelmi célkitűzés, hogy kísérletet tesz a munka felszabadítására, azaz a szükségszerűség birodalmában megpróbálkozik a szabadság birodalmának szenvedéssel járó hosszadalmas meghódításával. Ezt a többség jóléte érdekében vállalt történelmi jelentőségű mozgalmat elsőként a jugoszláv társadalom vállalta. Ilyen értelemben, aki elsőként vállalkozik úttörő munkára, aki a legmerészebb változásoknak nyit teret, a történelmi előnyök mellett hibák és tévedések kockázatát is vállalja.

Nyilvánvaló, hogy ez utóbbiak társadalmunkat nem kerülték el, s egészében véve nem is hagyhatták érintetlenül. Ezt meg kell értenünk, de ez nem jelenti, hogy ennek a történelmi jelentőségű vállalkozásnak minden egyes mozzanatát szükségszerűnek kell elfogadni és ezért igazolni. A megtett lépések kiértékelésére szükség van, de semmiképpen sem kell az új, a merészebb, a haladóbb, az emberibb lerombolásával visszatérni a régihez.

Ma döntünk a holnapról

A tőkés viszonyokon alapuló vállalati forma társadalmunk komoly erőfeszítései ellenére sem tette lehetővé, hogy a 60-as években megkezdődött decentralizálással magasabb szintre kerüljön a dolgozók által kialakított termelés-szervezés. Éppen ezért más történelmi útkeresésre volt szükség, hogy a dolgozók szélesebb körben és sokoldalúan uralják a termelés feltételeit és a munka eredményeit. Ezt az utat a szocialista önigazgatáson alapuló társultmunka-rendszerben leltük meg. Mivel az alapszervezetek szociális „vázára” épülő társult munka rendszere társadalmunk irányvétele következtében szocialista gyakorlatot követ, felmerül a kérdés, hogy történelmileg mennyire reálisan illeszkedett be szocialista fejlődésünk folyamatába és alapszervezeteink objektív eredményeibe a szocializmus kiépítésének ebben a szakaszában.

Amennyiben nem vitás szocialista önigazgatású társadalmunknak a munka felszabadítására összpontosító értékorientációja, akkor a szocializmus kiépítésének történelmi szakaszait megvalósítva — a termelőerők és a társadalmi viszonyok fejlettségi fokával összhangban — tudatos ráhatással és a szocialista erők szubjektív tevékenységével lehetőséget kell teremteni társadalmi értékorientációnk lényegének fokozatos megvalósítására. A munkásönigazgatás fejlődési feltételeinek megteremtése által ilyen utat kellett nyitni osztálytársadalmi szinten, de még inkább a gazdasági egységekben és a társadalom társadalmi-gazdasági bázisában. A társadalom társadalmi-gazdasági bázisában, a gazdasági

egységekben a munkásönigazgatás történelmi fejlődése nagy vonalakban a következőképp ment végbe: a centralizált vállalatot a decentralizált követte önálló termelési, azaz gazdasági és munkaegységeivel, valamint a dolgozóknak a termelési feltételekkel és munkaeredményekkel (jövedelemmel) kapcsolatos korlátozott önigazgatási jogaival; ezt váltotta fel alapszervezeteivel a társultmunka-szervezet, amelyben a dolgozóknak lehetőségük nyílik, hogy birtokukba vegyék a termelési feltételeket és így a munkaeredményeket is. Jugoszláviában a termelés társadalmi-szervezési formái a 60-as évektől kezdve egyáltalán nem valamiféle szubjektivista elképzelések eredményei, hanem a dolgozók történelmi jelentőségű osztályharcának azon megnyilvánulásai, hogy az önigazgatás fejlődése által minél inkább birtokukba vegyék a termelési feltételeket és a munkaeredményeket, hogy a társadalmi átalakulás hordozóivá, saját életük és a fejlődés alakítójává válhassanak.

Az alapszervezetekre épülő társult munka rendszerének kialakulását lehetővé téve a munkásosztály saját felszabadulására irányuló alapvető céljainak megvalósulása felé tettünk lépést.

Amikor azt mondtuk, lépést teszünk előre, tulajdonképpen arra utalunk, hogy a társultmunka-alapszervezetek nemcsak a termelés társadalmi-szervezési formájaként, hanem lényegüket tekintve sem jelentik a végső megoldást a munka felszabadításához vezető úton.

Éppen ezért van igazuk azoknak a szerzőknek, akik szerint értelmetlen azt állítani, hogy a társultmunka-alapszervezetekben meglettük a munka végleges társadalmi-szervezési formáját. Minden ilyen állítás értelmetlen, ha végérvényesnek, tehát változatlanul tartja ezt a formát a szocializmus történelmi fejlődésére, vagy annak egyes szakaszaira nézve. De ezt a „végérvényesen megtalált formát” a szocializmus kiépítésének történelmileg adott szakaszában úgy kell felfognunk, mint ahogyan Marx beszélt a munka gazdasági felszabadításáról a párizsi kommün kapcsán A polgárháború Franciaországban című munkájában: „Ez volt végre az a politikai forma, melynek alapján véghez lehetett vinni a munka gazdasági felszabadítását.”

Véleményem szerint azáltal, hogy a szocializmus kiépítésének jelenlegi szakaszában a társult munka rendszerre alapoztunk, amelyben történelmileg sajátos módon jönnek létre a társadalmi értékorientáció megvalósulási feltételei, a társultmunka-alapszervezetekben valóban rátaláltunk a társadalmi termelés dolgozók általi megszervezésének lényegére. Amikor ezt hangsúlyozom, Kardeljnek a Borba című napilap 1976. április 18-i számában megjelent figyelmeztetését is szem előtt tartom: „Büszkék lehetünk arra, hogy módunkban áll ilyen törvényt megalkotni (A társult munkáról szóló törvényt — a szerző megj.), de nagyon tévednénk, ha abban a hiszemben ringatnánk magunkat, hogy ez a legtöbb, amit a szocializmusban elérhetünk.”

Ilyen összefüggésben ugyanez vonatkozik arra az értékelésre is, miszerint az alapszervezetek tulajdonképpen a szabad termelők marxi

értelemben vett társulásának megvalósulásai. A marxi elméletre támaszkodva ugyanis különösebb megerőltetés nélkül állapíthatjuk meg, hogy messze vagyunk még a szabad termelők marxi értelemben vett társulásának életre keltésétől. A szabad termelők társulásától — ahogy azt Najdan Pašić hangsúlyozza (Interesi i politički proces, Belgrád 1983) — egész történelmi korszak választ el bennünket. Éppen ezért a szakirodalmunkban gyakorta előforduló szókapcsolatot, „a szabad termelők marxi értelemben vett társulásának megvalósulását” nem úgy értelmezem, hogy az alapszervezeteinkben kiteljesedett, hanem hogy a társultmunka-alapszervezetek a szocialista öngazgatáson alapuló vállalatoktól eltérően „... egy lépést jelentenek a szabad termelők társulásának megközelítése felé” (Vladimir Bakarić: Politika, 1976. október 2.). Ha ugyanis a társult munka alapvető formáit képező társultmunka-alapszervezetek nem jelentenek továbblépést a szabad termelők társulásának megvalósulására irányuló történelmi harcban, akkor társult munkán alapuló egész társadalmi stratégiánk téves irányban halad. Ezzel az értékeléssel viszont semmiképp sem egyezhetünk, függetlenül attól, hogy milyen nehézségek és hibák kísérték a társult munka által jellemzett szocialista fejlődésünk társadalmi értékorientációját a megvalósítás eddigi rövid időszakában. Ugyanis a szocializmus kiépítésének a kezdeti eredményei arra utalnak, hogy a szocialista öngazgatáson alapuló társult munka által és a változásokhoz alapul szolgáló alapszervezetek segítségével minden felmerülő nehézség ellenére lehetségessé válik a munka felszabadulásának kibontakozása, lehetővé válik, hogy a társult dolgozók váljanak saját sorsuk alakítójává, hogy az egyén másokkal együtt építse jövőjét, hogy az egyes ember saját szükségletének tekintse mások céljait és törekvéseit, és hogy hozzáálljunk a tömegek jólétének megvalósításához.

*A munka felszabadításának elengedhetetlen követelménye
az autonómia és a társulás*

Ha elfogadjuk a tézist, miszerint a társultmunka-alapszervezetek csak egy lépést jelentenek a szabad termelők társulása megvalósításáért folytatott hosszadalmas történelmi harcban, akkor többek között az a kérdés vetődik fel, hogy a szocializmus kiépítésének a társult munka rendszere által jellemzett időszakában mik a társultmunka-alapszervezetek dolgozóinak legfontosabb céljai? Lényegében véve a társult munka rendszerében dolgozók alapvető céljait a társadalmi értékorientációval összhangban az alapszervezetekbe társult dolgozók autonómiája, valamint ezeknek a szervezeteknek a társulása és kapcsolatteremtése által lehet megvalósítani. Mivel a társultmunka-alapszervezetekben sokhelyütt félremagyarázzák a társult dolgozók autonómiáját, s ebből különböző korlátozások következnek, sőt ennek az autonómiának a ta-

gadása is, a következőkben röviden ismertetjük lényegét. A társultmunka-alapszervezetekbe társult dolgozók autonómiáján a munkakörülmények és a munkaeredmények általuk való birtokba vételét értik.

A társultmunka-alapszervezetekbe társult dolgozók autonómiája kifejezés arra utal, hogy nem az intézmény, hanem a társult dolgozók autonómiájáról van szó. Amikor tehát a társult dolgozók autonómiájáról beszélünk, akkor egyértelműen nyilvánvaló, hogy nem átvitt, delegált vagy idegen jogról van szó. Éppen ellenkezőleg, az autonómia a munkásosztály hatalmának a termelési feltételek és a munkaeredmények birtokba vételéből következő osztályjellegű történelmi folyamánya. Amennyiben megállapításunk pontos, akkor eleve tárgytalan az a bíráló, miszerint a társult munka rendszere (az alapját képező tmasz-okkal együtt) szubjektivista ideológiai konstrukciónak, politikai voluntarizmusnak az eredménye.

Amikor a társultmunka-alapszervezetekbe társult dolgozók autonómiája nem átvitt, delegált jog, hanem a saját gazdasági és emberi felszabadításáért küzdő munkásosztály osztályharcának történelmi eredménye, akkor ezen az önmagáért való osztályon kívül senkinek nem áll jogában felszámolni vagy korlátozni ezt az autonómiát. Ez nem áll jogában sem az államnak, sem bármely társadalmi struktúrának. Éppen ezért marad „a KSZ legfontosabb tevékenysége a tmasz-ok fejlesztése, mert azok a munkaszervezetek részeként a szabadon társított munka alapvető formáivá válhatnak...”⁴

Ahogy a társult dolgozók autonómiája nem átvitt, delegált jog, ugyanúgy arra sem jogosít fel, hogy visszaéljenek vele más társult dolgozókkal és a társadalom egészével szemben. Az autonómia tehát nem a saját szűkkörű érdekeik mögé elzárkózó, érdekek alapján tömörült egyének abszolutizált és korlátlan önállósága, a privilégiumok fellegvára. A társult dolgozók autonómiájából a társultmunka-alapszervezetekben egészen konkrét kötelességek következnek. Ezek a kötelezettségek elsősorban a társultmunka-alapszervezetek társulásában és kapcsolatteremtésében jutnak kifejezésre, hogy ezáltal megvalósíthassák saját, közös és társadalmi céljaikat. A társultmunka-alapszervezetek társulása és kapcsolatteremtése nélkül a társult dolgozók autonómiája tárgytalanná, sőt lehetetlenné válik.

Ugyanis a társulás és kapcsolatteremtés nélküli autonómia önmagát számolja fel vagy szükségszerűen hoz létre a társult dolgozóktól független vagy azok fölötti erőket, államokat és az elidegenült társadalmi hatalom egyéb központjait és ezáltal az autonómia vagy megszűnik, vagy teljesen beszűkül. A társult dolgozók tehát elszigetelt és autark társultmunka-alapszervezetekben nem vihetik véghez a termelési feltételek és a munkaeredmények birtokba vételét. Ennek a birtokba vételnek széles körűnek kell lennie, ki kell terjednie az egész társult munkára. A társult dolgozóknak a termelési feltételek és a munkaeredmények birtokba vételére irányuló tevékenységében többek között döntő

szerepet játszik a társultmunka-alapszervezetek termelésen és gazdálkodáson alapuló társulása és kapcsolatteremtése. Az alapszervezetek társult dolgozói társulás és kapcsolatteremtés nélkül tényelegetesen aligha vehetik birtokukba az egész társadalmi újratermelést. Amennyiben a bővített újratermelési eszközök széttagoltak és elaprózottak, akkor aligha válhatnak a korszerű és rendkívül költséges műszaki felszerelés világában a technológiai fejlődés hordozóivá. A nem társított, hanem decentralizált bővített újratermelési eszközök lehetőséget teremtenek a külső erők számára, hogy erőszakos központosításhoz folyamodjanak a technológiai, gazdasági és társadalmi fejlődés érdekében.

Ha a bővített újratermelés a társultmunka-alapszervezetekbe társult dolgozók határozatai alapján való társulás és kapcsolatteremtés helyett a decentralizált bürokratikus-etatista beruházás formájává válik, amely részérdekeket, többnyire politikai és területi megfontolásokat képvisel, akkor erős lemaradás jellemzi a termelőerők fejlődését, szétzilálódik az öngazgatás, a társultmunka-alapszervezetben dolgozók autonómiája pedig a hatalom morzsaivá egyszerűsödik. Éppen ezért joggal állapítja meg a Jugoszláv Kommunista Szövetség XIII. kongresszusát előkészítő platform, hogy társadalmunkban a legfontosabb összetűzés „a munkásosztály és az elidegenült gazdasági és politikai hatalom hordozói közt alakult ki a munkatöbblet birtokbavétele körül, ami társadalmunkban az osztályharc történelmileg átalakult formája, s ezáltal a társadalmi fejlődés útja is vitássá válik, harc folyik akörül, hogy a munka és az eszközök öngazgatáson alapuló társításával társadalmi tulajdonon alapuló viszonyok és szocialista öngazgatás fejlődik-e vagy az etatista bürokratikus és technokrata erők monopol helyzetben maradnak a társadalmi eszközökkel és ügyekkel kapcsolatos döntéshozatalt illetően”.

Az autarkia mint az etatista erőszak és a techno-bürokratikus primitivizmus szimbóluma

Az autarkia számos vonatkozásban feltűnhet és érvényesülhet a társult munkában és a társadalomban. Ezúttal az autarkia jelenségét kizárólag a társultmunka-alapszervezetek szempontjából vizsgáljuk. A pontatlanul megfogalmazott normatív szabályozók — gondolunk itt elsősorban a társult munkáról szóló törvényre — jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy tévesen menjen végbe a vállalatoknak a társultmunka-szervezetekké való átalakulási folyamata, s mivel ennek következtében a társultmunka-alapszervezetek bezárkóztak a saját gazdasági, sőt termelési-technológiai kereteik közé, így gazdasági szubjektumokként végterméket előállító árutermelőkként jöttek létre. A társultmunka-alapszervezetek bezárkózásának és „kiszállattá” való átalakulásának logikus következménye az lett, hogy a társultmunka-alapszervezetekbe társult dolgozók autonómiája átalakult az intézmények autonómiájává, ame-

lyek végül az ő nevükben fejtik ki tevékenységüket. A társultmunka-alapszervezetek ilyen formái, mint ahogyan azt a Jugoszláv Kommunista Szövetség XIII. kongresszusának előkészítő platformja is megálapította, nem válhattak „a társult munka és a társadalom öngazgatáson alapuló integrációs tényezőjévé, hanem csoporttulajdonosi elzárkózás hordozóivá és a munkásosztály dezintegrációs tényezőjévé váltak nem csupán szűk területi keretek között, hanem magukban a társultmunka-szervezetekben is”. Ezáltal a munka felszabadításának komoly ellensúlyozójává válnak, rombolják a társult dolgozók autonómiáját és akadályozzák az alapszervezetek társulását és kapcsolatteremtését. A társult munka rendszere által jellemzett szocialista fejlődés céljainak kiindulópontját képező társultmunka-alapszervezeteknek azonban nem kell zárt termelési, gazdasági és szociális egésznek képezniük, amelynek keretei közé kényszerül a dolgozó társadalmi és egyéni léte, gondolkodó és alkotó lényé. Éppen ellenkezőleg, a társultmunka-alapszervezeteknek kell a társadalom és az öngazgatás első körévé válnia, amelyből a célok megvalósítása, a társult dolgozóknak a termelési feltételek és a munkaeredmények valamint a társadalmi újratermelés birtokba vételére tett erőfeszítése következik. Az ily módon megalapozott társultmunka-alapszervezetek szolgálhatnak kiindulópontul „a csoporttulajdonosi magatartás, a társadalmi eszközökkel való rendelkezés techno-bürokrata és csoporttulajdonosi monopóliumának felszámolásához és mindazoknak a formáknak a kiküszöböléséhez, amelyek jövedelmet tulajdonítanak el az öngazgatáson alapuló társult munkától.”⁵

Az autarkia másik komoly következménye, hogy a társultmunka-alapszervezetek átalakulnak végterméket gyártó árutermelővé, „kis vállalatokká”, ami nem más, mint az alapszervezetbe társult dolgozók közösségének bomlasztása, sőt megsemmisítése, illetve a munkaszervezet nem csupán gazdasági, hanem termelési-technológiai autoritásának a megcsorbítása, a munkaszervezet formálissá tétele és gazdasági szubjektumának a legfontosabb vonásaitól való megfosztása.

Az autarkianak ebből a következményeiből kiindulva magától értetődően vetődik fel a kérdés: hogyan és mi módon lehetne növelni a munkaszervezet tekintélyét, illetve gazdasági szubjektumként érvényesíteni? Véleményünk szerint ez csak a társultmunka-alapszervezetek együvé tartozásának megvalósítása és fejlesztése által lehetséges. Éppen ezért csak olyan rendszerbeli (vonatkozik ez elsősorban a társult munkáról szóló törvényre) változások mellett vagyok, amelyek valódi értelemben vett gazdasági szubjektumként érvényesítik a munkaszervezeteket. Minden más megoldás, vonatkozik ez különösen a törvényes megoldásokra, amely korlátozná a társult dolgozók autonómiáját, az autonómiát megvalósító öngazgatáson alapuló társadalmi-gazdasági intézményként funkcionáló társultmunka-alapszervezetek csendes felszámolásához vezethetne.

Ezek szerint mi a teendő a gazdasági szubjektumként funkcionáló munkaszervezetek autoritásának növelése érdekében? Fel kell számolni a társultmunka-alapszervezeteket, vagy a szervezetekbe társult dolgozók autonómiájának az alapos korlátozásában, a korábbi vállalatokhoz való visszatérésben, vagy egészen másutt kell keresni a megoldást? Mint már említettem, a rendszerbeli megoldások bíráló újjáértékelését tartom helyesnek. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy az alapszervezeteknek a társult munka rendszerében betöltött helyét és szerepét kell felülvizsgálni, nem pedig felszámolni azokat, illetve társult dolgozóik autonómiáját megszüntetni. Annak tudatában mondom ezt, hogy egyesek így meghatározott társadalmi struktúrák — gondolok itt elsősorban a technokratákra — a társultmunka-alapszervezetek hibáztatásával kapcsolatos pszichózist és a jelenlegi gazdasági helyzetet kihasználva hajlamosak lesznek a centralizálás és a „hatékony” ügyvitel érdekében azokat felszámolni. Vajon ez a megoldás segítene hozzá ahhoz, hogy elkerüljük a társadalmi értékorientáció gyakorlati érvényesítése során felmerült nehézségeket és elkövetett hibákat?⁶

Amennyiben ezekben a szervezetekben felszámolnák a társultmunka-alapszervezeteket, illetve lényegesen korlátoznák a társult dolgozók autonómiáját, akkor az komoly lemaradáshoz, sőt a munka társadalmi felszabadulására irányuló értékorientáció tagadásához, a forradalom irányvonaláról való letéréshez vezetne.

Mi nem az önmagáért való intézményt védelmezzük.

Nem arról van szó, hogy mindennemű társultmunka-alapszervezetet védelmünkbe veszünk. Társadalmunk értékorientációjának és gyakorlati megvalósításának, a szocializmus kiépítésének történelmileg adott szakaszában való kiteljesítésének a védelméről van szó, amelyet a társult munka rendszere jellemez. Ezt az irányvételt a JKSZ XIII. kongresszusának előkészületi platformja egyértelműen igazolja: „Harcot kell folytatnunk azért, hogy minél kedvezőbbben kapcsolódhassunk be az ipari, a kibernetikai és informatikai forradalomba, s egyáltalán a mai világ termelőerőinek gyors fejlődésébe, mégpedig azért, hogy belső fejlődésünkben a szocialista öngazgatás fejlesztésével folytatjuk a munka felszabadításának már megkezdett történelmi folyamatát.”

Megszállottság és visszaesés

Már említettem, hogy meghatározott társadalmi struktúrák és egyének az adott gazdasági helyzetre hivatkozva hajlamosak az alapszervezetek felszámolására irányuló megoldások elfogadására, ami valójában a társult munka rendszerének felszámolását jelenti. A többnyire negatív előjellel említett társultmunka-alapszervezetek problémáival megszállottan foglalkoznak gyakorlati tevékenységükben és írásaikban.⁷ Branko Horvat például abból indul ki, hogy „a jugoszláv gazdaság tmasz-osítása

egyik letragikusabb tévedése az 1975-ös reformnak”, épp ezért — szerinte — vissza kell térni a 60-as évek közepe táján működő vállalatokhoz. Ilyen értelemben javasolja hogy „a reformot úgy kell megfogalmazni, mint a tmasz-oknak a vállalatokba való újraegyesülését és mint a vállalatok öngazgatáson alapuló átrendezését”.⁸ Horvat a „reform” kedvéért participációt ajánl fel kisebb munkacsoportok „öngazgatása” által, mint ahogyan az a tőkés vállalatokban érvényesül; szerinte ez lenne az a „modell”, amelyre szocialista öngazgatásunk viszonyait kell építenünk. Horvat szerint a vállalaton belüli kisebb munkacsoportok létrehozása „egyáltalán nem vitás”, szerinte ez az öngazgatás legelemibb logikája. Mindenütt, ahol öngazgatásra sor került, erre pedig sokféle példát említhetnénk világszerte, ilyen formában jelentkezett.⁹

Horvat és más szerzők megszállottan hangoztatják, hogy a vállalatokhoz (de nem csak azokhoz) való visszatérés megszállottsága a „katasztrófák elkerülésének” egyedüli módja. Szerintük — ami a társult dolgozóknak a társultmunka-alapszervezetek termelési feltételeihez és a munkaeredményekhez való viszonyulását illet — a jugoszláv szocialista öngazgatás sem osztály-, sem történelmi szempontból nem képvisel újat, s ami még komolyabb megjegyzés, hogy nem is kell újat képviselnie a dolgozóknak a tőkés vállalatok egyes részeiben, kisebb munkacsoportjaiban megvalósult helyzetéhez viszonyítva. Ezt követően terjeszti be úgymond végérvényes javaslatát: „... a vállalatot kisebb egységekre kell felosztani, amit mi már rég megtettünk (kiemelés tőlem), ezek az ún. gazdasági egységek.”¹⁰ Horvatnak a nézetei és a „megváltást” jelentő vállalattal kapcsolatos megszállottsága alapján¹¹ félreérthetetlenül megállapíthatjuk, hogy a munkáiban gyakran előforduló szofizmusával nem a társultmunka-alapszervezet intézményét támadja, hanem ettől jóval lényegesebbre összpontosítja támadását, mégpedig társadalmi értékorientációnk megvalósítására, a társult dolgozóknak a termelési feltételek és munkaeredmények birtokbavételére irányuló törekvésére, a társult munka által jellemzett szocialista fejlődés adott szakaszában. Éppen ezért a társultmunka-alapszervezetek felszámolására tett törekvése, amelyet szofista módon a „tmasz-oknak a vállalatokba való újraegyesítése” jelszó mögé rejt, tulajdonképpen annak a társadalmi viszonyoknak a felszámolását helyezi kilátásba, amelyre az alapszervezetekbe társult dolgozók autonómiája, azok társulása és kapcsolatteremtése történelmi folyamatként épül. Éppen ezért nyugodt lelkiismerettel feltehetjük Horvatnak és a hozzá hasonlóan gondolkodóknak a kérdést: Miben látják a munka felszabadítását és hogyan lehet azt megvalósítani, ha nem azáltal, hogy a társult dolgozók birtokukba veszik a termelési feltételeket és a munkaeredményeket? Lehetséges, hogy Horvat és a hozzá hasonlók erre a kérdésre is „egyedül helyes” és „megváltást” jelentő megoldást találnak; olyan megoldást, amely eltér szocializmusunk társult munka rendszerének a stratégiai irányvételétől, amelyben lépésről lépésre teljeseedik ki szocialista öngazgatású társadalmunk értékorientá-

ciója. Más kérdés viszont, hogy ezt a szemléletet a munkásosztály magáévá teszi-e, vagy a történelem lovtárába dobja. Meggyőződésem szerint ez utóbbi következik majd be.

Igazoltan és igazolatlanul nagyon sok „lőszert” elhasználtak már a társultmunka-alapszervezetekre, de nagyon kevesen vetették fel a kérdést, hogy miért van olyan nagy számú munkaszervezet társultmunka-alapszervezetek nélkül,¹² és mi ennek a következménye, különösen ami társadalmunk értékorientációjának, a munka felszabadításának a megvalósulását illeti? Ha ilyen munkák mégis napvilágot látnak, akkor erős támadások érik őket. Ez volt a sorsa Milovan Pavlovićnak az *Ekonomiska politika* 1660-as számában Alapszervezet helyett munkaszervezet címmel 1984. január 23-án megjelent írásának. Pavlović ugyanis rámutatott, hogy bírálón ki kell értékelní „nagyszámú társultmunka-szervezet helyzetét, amelyekben a munkaszervezet játssza a szerepet, illetve lehetséges-e, hogy az ilyen szervezeti forma mögött a hagyományos vállalat elemei maradtak fenn”.

Ezzel kapcsolatosan Dragiša Pavlović és Ivan Stojanović a következőket írják könyvükben (*Ko radnike povezuje lažnim koncima*, második kiadás, Belgrád 1984): „Ha valóban létezne olyasmi, amit a szerző a munkaszervezet elhatalmasodásának nevez, akkor hosszú távú gazdaságzilárdítási programunk semmiképp sem szállna síkra a munkaszervezet szerepének újraérvényesítése mellett.” (421. l.)

Mielőtt még tovább ismertetnénk az említett szerzőknek a Milovan Pavlović szemléletével kapcsolatos bírálatát, rá kell mutatnunk az idézetben szereplő ellentmondásokra.

Nem azért érzem magam hivatottnak válaszolni az említett szerző bírálatára, hogy védelmembe vegyem Milovan Pavlovićot, hanem mert véleményem szerint az említett két szerzőnek nincs igaza. Elsősorban azért, mert a 13. lábjegyzetünkből kitűnik, hogy hazánk társult munkájában a társultmunka-alapszervezet nélküli munkaszervezetek vannak túlsúlyban. Nyilvánvaló ugyan, hogy bizonyos számú munkaszervezetben nincsenek meg a feltételei annak, hogy társultmunka-alapszervezeteket hozzanak létre, de véleményem szerint legalább ennyire tényszerű, hogy a társultmunka-alapszervezet nélkül egzisztáló munkaszervezetek nagy része nem más, mint a vállalati rendszer egyes elemeinek fenntartására tett kísérlet, ami mindenekelőtt a centralizációban és a technokrata döntéshozatalban nyilvánul meg az alapszervezetbe társult dolgozók autonómiája, valamint munka- és eszköztársítása helyett.

Másrészt viszont hosszú távú gazdaságzilárdítási programunk nyilvánvalóan síkraszáll azoknak a munkaszervezeteknek az újraérvényesítéséért, amelyek keretében társultmunka-alapszervezetek működnek. A hosszú távú gazdaságzilárdítási program szövegéből ez világosan kiderül.¹³ Más dolog viszont, hogy a hosszú távú gazdaságzilárdítási programnak ezt a törekvését tudatosan vagy tudatlanságból fordítva vagy egyoldalúan értelmezik. Olyan értelmezésről van szó, amely által az

egész törekvés csupán a munkaszervezet újraérvényesítésére egyszerűsödik, ami túlságosan is közel áll a vállalat visszaállítását képviselő álláspontokhoz, Horvatnak a reformmal kapcsolatos elképzeléseihez. Véleményem szerint a munkaszervezet kettősnek nevezhető újraérvényesítéséről van szó. Az egyik vonatkozás az, hogy ennek keretében valósuljanak meg a társultmunka-alapszervezetek közös érdekei, a másik pedig, hogy az alapszervezetek helyett maga a munkaszervezet váljon gazdasági szubjektummá. Egyébként nem látom a munkaszervezet szerepének újraérvényesítését szorgalmazó álláspont értelmét, hisz ha nincsenek szervezett társultmunka-alapszervezetei, akkor már megfelel az elvárásoknak.

Dragiša Pavlović és Ivan Stojanović bírálata ezzel még nem fejeződik be. A Milovan Pavlovićtól vett idézetből világosan kitűnik számomra az a logikusan megfogalmazott kérdés, hogy vajon a társultmunka-alapszervezetek nélküli munkaszervezetek elszaporodása nem rejti-e magában a hagyományos vállalat elemeit? Erre a kérdésre Pavlović és Stojanović a következő választ adják: „... az is nyilvánvaló, hogy a cikk szerzője... kiegyenlíti a munkaszervezetet a hagyományos vállalattal. Ezzel a kiegyenlítéssel lényegében véve a hosszú távú gazdaságszilárdítási programot diszkreditálja, hisz de facto állítja, hogy ez a program a hagyományos vállalat mellett száll síkra.”¹⁴ Az idézet utóbbi, véleményem szerint tendenciózusnak és diszkvalifikációra törekvőnek tekinthető mondatától eltekintve kételkedés nélkül megállapíthatjuk, hogy Milovan Pavlović nem egyenlíti ki a munkaszervezetet a hagyományos értelemben vett vállalattal. Alapjában véve arra az álláspontra helyezkedik — s ezzel egészében egyezem —, hogy a társultmunka-alapszervezetek nélküli munkaszervezetek rejtve magukban hordozzák a hagyományos értelemben vett vállalat elemeit. Feltételezem, hogy nincs szükség annak hangsúlyozására, miként jutnak kifejezésre ezek az elemek.

Garai László fordítása

Jegyzetek

¹ A JKSZ programja

² Aleksandar Gričkov: Raskršća socijalizma (A szocializmus választútjai), Belgrád, 1984. 245. 1.

³ M. Pečujlić: Promene u socijalnoj strukturi jugoslovenskog socijalističkog društva (Változások a jugoszláv szocialista társadalom szerkezetében), Marksizam i samoupravljanje c. közlöny, 2. könyv, Belgrád 1977., 346.

⁴ A JKSZ XIII. kongresszusának előkészítő platformja

⁵ A JKSZ XIII. kongresszusának előkészítő platformja

⁶ B. Crnobrnja a Politika 1983. november 8-i számában a társultmunka-alapszervezetek számlájára elhangzott gyakori bírálatra és az őket elvá-

lasztó „szögesdrótokra” rámutatva a következőket hangsúlyozta: „A legkönnyebb név szerint bírálni a tmsz-okat és azok megváltoztatását kívánni... Sokkal nehezebb és kockázatosabb a felsőbb hatóságokat és azok politikáját bírálva politikai és egyéb változásokat követelni.” Továbbá: „Sem a ‚drótsövény’, sem az úgynevezett regionális bezárkózás nem azért jött létre, mert a tmsz-ok és mások így akarták, hanem mert politikánk (a döntéshozatal hordozói, gondolunk itt mindenekelőtt a gazdaságiakra) erre utalta őket. Ahelyett, hogy az öngazgatási viszonyok felé közelítő átalakulásra ösztönöznénk, túlságosan sokáig fenntartjuk a nem öngazgatású döntéshozatalt. Ebben rejlenek legfőbb gondjaink.”

- ⁷ Stipe Šuvar a *Savremenost* című folyóirat 85/5—6-os számában foglalkozik Branko Horvatnak az elméletével, miszerint a társultmunka-alapszervezetek létrehozása „katasztrofális következményekkel járt”: „Ebben amit idéztem, igen gyakorlatias módon jut kifejezésre annak az ötven könyvnek és számos más kiadványnak a bíráló hangneme. Ugyanis gyakorlatilag nyomást gyakorol ránk, a Kommunista Szövetségre, hogy térjünk vissza a vállalathoz, amely állítólag felejtett stb.”
- ⁸ *Reforma osnovnih organizacija udruženog rada* (A társultmunka-alapszervezetek reformja), *Ekonomika udruženog rada* c. folyóirat, 1983. 11—12. szám
- ⁹ *Ekonomika* folyóirat kerekasztal-beszélgetése, 1983. 2. szám
- ¹⁰ Branko Horvat cikke az *Ekonomika* című folyóirat 1983. 2. számában.
- ¹¹ Branko Horvatnak a társultmunka-alapszervezetekkel kapcsolatos nézeteit a *Da se razumemo* című könyvben fejtettem ki. (Savremena administracija kiadása, Belgrád 1985.)
- ¹² 1982-ben például 4427 munkaszervezetnek voltak tmsz-ai míg 13 929 társultmunka-alapszervezetek nélkül fejtette ki tevékenységét.
- ¹³ A hosszú távú gazdaságstabilizációs program záradékában többek között az alábbiakat olvashatjuk: „Az integráció egyik kulcsfontosságú tényezője a munkaszervezet, amelynek az alapszervezetek közös érdekeit megvalósítva kell gazdasági szubjektummá nőni ki magát...”
- ¹⁴ *Ko radnike povezuje lažnim koncima* (Ki áltatja a munkásságot) második kiadás, Belgrád, 1984. 421. 1.

Rezime

Oslobađanje rada kroz sistem udruženog rada — strategijsko pitanje socijalizma ili utopija

Autor obrađuje u svom članku bez sumnje osnovnu problematiku našeg razvoja. U uvodu postavlja pitanje „da li se socijalistička izgradnja, na osnovama udruženog rada, nalazi na raskršću” i dalje, „da li je sistem udruženog rada istorijska realnost socijalističkog samoupravljanja ili je utopija, naspram tzv. realnog samoupravljanja”?

Citirajući stav Marksa o fazama prirodnog razvitka društva, koji se ne mogu preskočiti, autor kritikuje stav B. Horvata i nekih kritičara, koji tvrde, da je

sistem udruženog rada „utopija ili tragična greška”, te je potrebno revidirati određeni put.

Pod prvim podnaslovom: *Aktuelno vreme*, utvrđuje se, da se razvoj može ostvariti samo na osnovu rada, usmerenog na sopstveno oslobađanje, što je osnovni cilj, ali treba otkriti, koliko je od programa pretvoreno u stvarni pokret. Na putu ostvarenja socijalističkog samoupravljanja, nailazimo na slabosti, poteškoće i greške, koje treba otkloniti.

Pod podnaslovom: *Spektakularne greške ili teško osvajanje budućnosti*, razmatrane su te greške, te se konstatuje, da u trećoj deceniji svog razvitka, jugoslovensko društvo ulazi u novu etapu, koja se ne može odvijati u kratkom roku. U istorijski obuhvat oslobođenja rada, putem samoupravljanja, jugoslovensko društvo je ušlo kao prvo. Zbog toga je suočeno i sa rizikom činjenja grešaka i promašaja.

Pod podnaslovom: *Budućnost o kojoj odlučujemo danas* ukazano je na činjenicu, da je pravac za postizanje višeg nivoa radničke organizacije proizvodnje „pronađen”, u sistemu društvenog rada socijalističkog samoupravljanja. Postepeni prelaz kretao se od centralizovanog preduzeća, preko decentralizovanog preduzeća, sa autonomnim proizvodnim jedinicama i ograničenim samoupravnim pravima radnika, do organizacije udruženog rada, sa osnovnim organizacijama. Ne bi bilo ispravno tvrditi, da su osnovne organizacije udruženog rada konačni oblik organizacije, ali je bez sumnje, etapa socijalističke izgradnje, kao što je V. Bakarić rekao: „samo jedan korak dalje, u približavanju asocijaciji slobodnih proizvođača”. Početni rezultati međutim, ukazuju, da ovim putem postaje moguće ostvarenje procesa oslobađanja rada.

Pod podnaslovom: *Autonomija i udruživanje — conditio sine qua non, u procesima oslobađanja rada*, izlaže se, da se u organizacijama udruženog rada mogu putem autonomije udruženih radnika u osnovnim organizacijama i udruživanjem i povezivanjem tih organizacija, ostvariti različiti ciljevi radnika, u etapi socijalističke izgradnje.

Posebno je važna konstatacija, da se ovde ne radi o autonomiji institucija, nego o autonomiji radnika, što je „istorijski, klasni proizvod uspostavljanja vlasti radnika, u odnosu na uslove proizvodnje i rezultate rada”. To predstavlja prema platformi za XIII kongres SK, osnovni pravac aktivnosti komunista. Autonomija nije apsolutna samostalnost radnika, nego i baza za povezivanje, da bi se ostvarili sopstveni ciljevi, kroz ostvarivanje zajedničkih i društvenih ciljeva. Bez tog povezivanja, nije moguće ovladavanje udruženih radnika, celinom društvene reprodukcije.

U okviru petog podnaslova: *Autarkija i simbol etatističkih makaza i tehnobirokratskog primitivizma*, autor obrađuje probleme, koji se javljaju u vezi sa autarkijom, lociranom u OOUR-ima. OOUR-i ne smeju da budu zatvorene proizvodne, ekonomske i socijalne celine, nego prvi društveni samoupravni krugovi, za ovladavanje celinom društvene reprodukcije. Radna organizacija naime, treba da bude osnovni privredni subjekat. Rešenje međutim nije u likvidaciji OOUR-a, niti u bitnom ograničenju autonomije udruženih radnika u njima, iako treba bez sumnje preispitati njihove funkcije, u sistemu udruženog rada.

Razmatrajući šesti podnaslov članka: *Opsesije i recidivi*, dolazi se do saznanja o gore iznetim shvatanjima, u pogledu daljeg razvitka sistema samoupravljanja, putem OOUR-a. Autor kritikuje stavove B. Horvata i nekih dru-

gih diskutanata, o potrebi reintegracije preduzeća i njihove podele na manje delove. Smatra, da bi to bila „likvidacija društvenog odnosa, koji istorijski gradi autonomiju udruženih radnika“.

Autor skreće pažnju na veliki broj organizacija udruženog rada bez OOUR-a, obzirom na činjenicu, da u određenom broju OOUR-a ne postoje uslovi za formiranje OOUR-a, no organizacije koje za to imaju uslove, treba po dugoročnom programu ekonomske stabilizacije dalje afirmirati.

Autor pri kraju svojih izlaganja, razmatra stavove D. Pavlića i E. Stojanovića, u knjizi „Ko radnike povezuje lažnim koncima“, karakterizirajući njihove stavove, kao nekorektne i tendenciozne, ali se slaže sa M. Pavlovićem, da radne organizacije bez OOUR-a kriju u sebi elemente „klasičnog“ preduzeća.

Resumee

Befreiung der Arbeit durch das System der vereinigten Arbeit — strategische Frage des Sozialismus oder Utopie

Der Verfasser bearbeitet in seinem Artikel diese zweifellos grundlegende Problematik unserer Entwicklung. In der Einleitung stellt er die Frage „ob das System der vereinigten Arbeit hystorische Realität der sozialistischen Selbstverwaltung ist, oder nur Utopie, gegen der sogenannten reellen Selbstverwaltung“?

Die Auffassung von Marx, über die Phasen der natürlichen Entwicklung der Gesellschaft anführend, die nicht zu überspringen sind, kritisiert der Verfasser die Auffassung von B. Horvat, und einiger Kritiker, die behaupten, dass das System der vereinigten Arbeit „Utopie oder tragischer Fehler“ ist und daher der eingeschrittene Weg zu revidieren ist.

Laut den ersten Untertitel: *Aktuelle Zeit*, wird festgestellt, dass sich die Entwicklung nur auf Grund der Arbeit, die auf die eigene Befreiung, als grundlegender Ziel, zu betrachten ist, durchgeführt werden kann. Es soll jedoch festgestellt werden, wieviel vom Programm sich in tatsächliche Bewegung umgewandt hat. Auf dem Wege der Durchführung der sozialistischen Selbstverwaltung kommen wir zu Schwächen, Schwierigkeiten und Fehler, die abzuwenden sind.

Laut dem Untertitel: *Spektakuläre Fehler oder schwere Bewältigung der Zukunft*, werden diese Fehler untersucht und festgestellt dass die jugoslawische Gesellschaft in dem dritten Jahrzehnt ihrer Entwicklung, in eine neue Etappe eingetreten ist, die nicht in kurzer Zeit durchgegangen werden kann. Da die historische Umspannung der Befreiung der Arbeit, durch die Selbstverwaltung als Erstes in Jugoslawien zustanden gekommen ist, ist sie mit Möglichkeiten von Fehlern und Missgriffen belastet.

Unter den Untertitel: *Zukunft über die wir heute entscheiden*, wird darauf hingewiesen, dass der Weg zur Erreichung des höheren Nivos der Organisation der Produktion — das System der vereinigten Arbeit — durch die sozialistische Selbstverwaltung erfunden ist. Der stufenweise Übergang bewegte sich von den zentralisierten Betrieben, durch die dezentralisierte Betriebe, mit

beschränkten selbstverwalterischen Rechten der Arbeiter, bis zu den Organisationen der vereinigten Arbeit mit Grundorganisationen. Das ist aber auch zweifellos, wie es V. Bakarić gesagt hat: „nur ein Schritt weiter zur Assoziation der freien Produzenten“. Die Anfangsergebnisse beweisen jedoch, dass das Prozess der Befreiung der Arbeit auf diesem Wege zu erreichen ist.

Unter dem Untertitel: *Autonomie und Vereinigung — Conditio sine qua non in dem Prozesse der Arbeitsbefreiung*, wird erläutert, dass in den Organisationen der vereinigten Arbeit durch die Autonomie der vereinigten Arbeiter in den Grundorganisationen, mit Vereinigung — Verbindung dieser Organisationen, die grundlegenden Ziele der Arbeiter, in der Etappe des Ausbaus des Sozialismus, durchgeführt werden können.

Besonders wichtig ist die Konstatation, dass: „hier nicht die Rede von der Autonomie der Institution, sondern von der Autonomie der Arbeiter ist“, das hystorischer und Klassenprodukt die Herstellung der Macht der Arbeiterklasse, angesicht der Bedingungen und Erfolge der Arbeit bedeutet. Das bedeutet laut der Plattform des XIII. Kongresses des Jugoslawischen Kommunistenvereins das Grundrecht der Aktivität der Kommunisten. Die Autonomie ist keine absolute Selbstständigkeit der Arbeiter in der Grundorganisation, sonder Basis der Verbindungen, und die eigenen Ziel, durch die Erzielung der Gemeinsamen und Gesellschaftlichen zu erreichen.

Unter dem fünften Untertitel: *Autarchie, und Symbol ethatistischer Scheren und technobürokratischen Primitivismus*, bearbeitet der Verfasser die Probleme, die sich mit der Autokratie — in den Grundorganisationen loziert, melden. Die Grundorganisationen dürfen keine verschlossene Produktions-ökonomische- und soziale Einheiten sein, sondern die ersten gesellschaftlichen Selbstverwaltungs-kreise für die Bewältigung der ganzen gesellschaftlichen Reproduktion.

Die Lösung ist daher nicht in der Liquidation der Grundorganisationen, sowie auch nicht in der wesentlichen Beschränkung der Autonomie der Arbeiter in ihnen, wenn man zweifellos auch ihre Funktion im System der vereinigten Arbeit, überprüfen muss.

Den sechsten Untertitel: *Opssessionen und Rückfälle* betrachtend, kommt man zur Erkenntnis von den angeführten Auffassungen, über der weiteren Entwicklung des Systems der Selbstverwaltung mit den Grundorganisationen. Der Verfasser kritisiert B. Horvat und einige andere Diskutanten, über die Nötigkeit der Reinkarnation der Betriebe und ihre Teilung auf kleinere Bestandteile. Der Verfasser ist der Meinung, dass das „die Liquidation der Verhältnisse, die die Autonomie der vereinigten Arbeiter hystorisch durchführen“ würde.

Der Verfasser weist darauf hin, dass ein grosser Teil der Organisationen keine Grundorganisationen haben, da bei ihnen nicht Bedingungen zur Formierung der Grundorganisationen bestehen. In der Organisationen dagegen, wo dazu Bedingungen dazu bestehen, sollen sie laut dem Programm der ökonomischen Stabilisation gegründet werden.

Am Ende seiner Ausführungen, untersucht der Verfasser die Auffassungen von D. Pavlić und E. Stojanović, aus dem Buche „Wer bindet die Arbeiter mit falschen Bänder?“ und charakterisiert ihre Stellungnahme als unkorrekt und tendenziös, obwohl er sich mit M. Pavlović über die Frage einstimmt, dass die Organisationen, ohne Grundorganisationen, die Elemente des „klassischen Betriebes“ beinhalten.